

Et taksvaleprosjekt

DAN BENDIXEN & JO RANKE

Bendixen, D. & Ranke, J. 1998. Et taksvaleprosjekt. *Natur i Østfold 17(1-2)*: 31-34.

Som hos de fleste insektspisere har bestanden av låvesvale *Hirundo rustica* og taksvale *Delica urbicon* gått tilbake de siste årene. Hvert år faller mange taksvalereir ned og flere hekkinger mislykkes av den grunn. Forfatterne har i samarbeide med formingslærer Liisa Rekstad bygd taksvalereir med keramikk-leire med vellykket resultat. Artikkelen gir noen ideer om hvordan reirene kan bygges.

Dan Bendixen, Postboks 985, 1504 Moss

Jo Ranke, Orkerødgata 14, 1512 Moss

Innledning

Alt startet egentlig med «det store smellet». Men det vil vi komme tilbake til ganske snart.

Kulturlandskapet er i stadig forandring. Det er ikke lenger en selvfølge å se beitende husdyr på landsbygda. En del steder finnes de fremdeles. Kanskje bonden sørger for å holde enger og beitemarker ved like. Slike områder byr på en mengde insekter og småkryp som stadig metter liten fugl. Svalene hører fremdeles naturlig til på gårdene og i jordbruket, men en god del bønder har lagt merke til at det har blitt færre av dem.

Vi har jo satt søkelyset på låvesvalens *Hirundo rustica* situasjon de siste årene, men også hos taksvalene *Delicon urbica* har vi kunnet se endringer. Om disse er av forbigående og lokal karakter får fremtiden vise. Enkelte steder kan det fremdeles yre av taksvale-liv. Andre steder har bonden merket seg at taksvalen er blitt borte. Hva har skjedd? Kanskje har husdyrholdet forsvunnet. Kanskje er jordbruket lagt om. Kanskje er det ingen påviselig grunn.

Våren og forsommeren 1996 hadde kommet til arbeidsplassen til en av oss (D. Bendixen) på Jeløy og svalene med den. Låvesvalene hadde funnet tilbake til de gamle reirplassene på bjelkene oppe under taket på lageret. Utendørs under taket på hovedbygningen hadde taksvalene bygget sine vepsebolformede reir og hekkingen var i godt gjenge for begge arter.

Det store smellet

Det gikk bra lenge, men en dag smalt det kraftig like ved der jeg som jobbet. Et av taksvalereirene hadde falt ned, og halvveis i fallet ned mot bakken hadde det truffet en aluminiumstralle med et smell. De to små svalungeene så ut til å ha klart seg godt, og jeg gjorde et forsøk på å plassere dem skjermet mot solen og slik at foreldrene kunne mate dem. Det gikk flere timer uten at de gamle så mye som kom i nærheten av ungene. Når reiret var borte så det ut til at foreldrene også ble borte. Noe måtte gjøres! Jeg valgte å gjøre et forsøk på å redde ungene og tok kontakt med Jo Ranke.

Reserveforeldrene

En aktiv periode startet hvor vi på flere vis greide å fore dem mette. Blant annet satt jeg i timesvis i de «beste» mygghølene jeg kjente til og slo rundt meg. En flott rådyrbukk ble skikkelig skremt ved en anledning da den plutselig sto en meter foran meg i det høye gresset. Det var en sommer med mye insekter og ungene vokste. Vingefjærene vokste ut; ungene startet å slå litt med vingene og alt så ut til å gå bra.

I løpet av kort tid skjedde det noe; den ene ungen begynte å rykke med hodet og døde snart. Den andre ungen, nå alene tilbake, døde kort tid senere etter sterk fjærfelling. For alt jeg vet kan hende den døde av ensomhet; de var sterkt knyttet til hverandre de to små.

Vi satt igjen med en følelse av å ha vært så nær, så nær på å lykkes. Både triste og skuffede følte vi også en sterk maktesløshet fordi vi ikke visste hva som hadde slått feil. Vi innså også at de som var aller best skikket til å fore opp taksvaleunger var taksvale selv. Denne erkjennelsen brakte oss tilbake til opprinnelsen til problemet. At reiret faktisk falt ned. Det er noe som skjer oftere enn mange vet.

Dårlige reirbyggere?

Årsaken til at disse reirene faller ned kan være flere. Kanskje ligger det i genene? At en del av foreldrefuglene i virkeligheten ikke har den spisskompetansen som må til for 1) å bygge reiret ordentlig, og 2) å bygge det slik at det holder. Noen reir faller ned i hekketiden, andre tas av høst- og vintervær og kun et meget lite antall reir har en slik standard den neste våren at det kan benyttes igjen som det er. Jeg har kun en registrering av slik gjenbruk.

Det mest nærliggende er kanskje at selve råvarene kan være for dårlige. Det blir ikke noe godt hus hvis man bygger det med elendige råvarer. I det aktuelle området oppsøker svalene ofte sølepytter for å plukke sammen byggematerialer. I enkelte år kan vi se dem helt nede i strandkanten på jakt etter egnede materialer. Altså må det være et problem for svalene, og da særlig taksvale som skal ha reiret til å sitte fast på en loddrett vegg.

Kunstige reir

Vi tenkte litt på problemstillingen, laget noen teorier og fant ut at vi fikk prøve ut noen ideer. Vi besluttet å begynne med å bygge taksvalereir! En liten studie av svalenes egne konstruksjoner viste stor spennvidde i form og størrelse. Ut fra målinger på nedfalte reir (dvs. målene til «grunnmuren») fikk vi et inntrykk av hvor stort det indre volumet var. Reiret som ble benyttet to år i rad var relativt stort, og var langt romsligere innvendig enn de minste. Det var ca. 13 cm i diameter målt nære toppen, og tilsvarende mål også i høyde og dybde. Åpningen hadde ligget mot ØNØ

og helt opp mot taket. Vi valgte å ta utgangspunkt i målene for det to-årige idealreiret. Liisa Rekstad som er formingslærer på Bytårnet skole ble kontaktet. Ideen fenget og de gikk igang med å se på mulighetene.

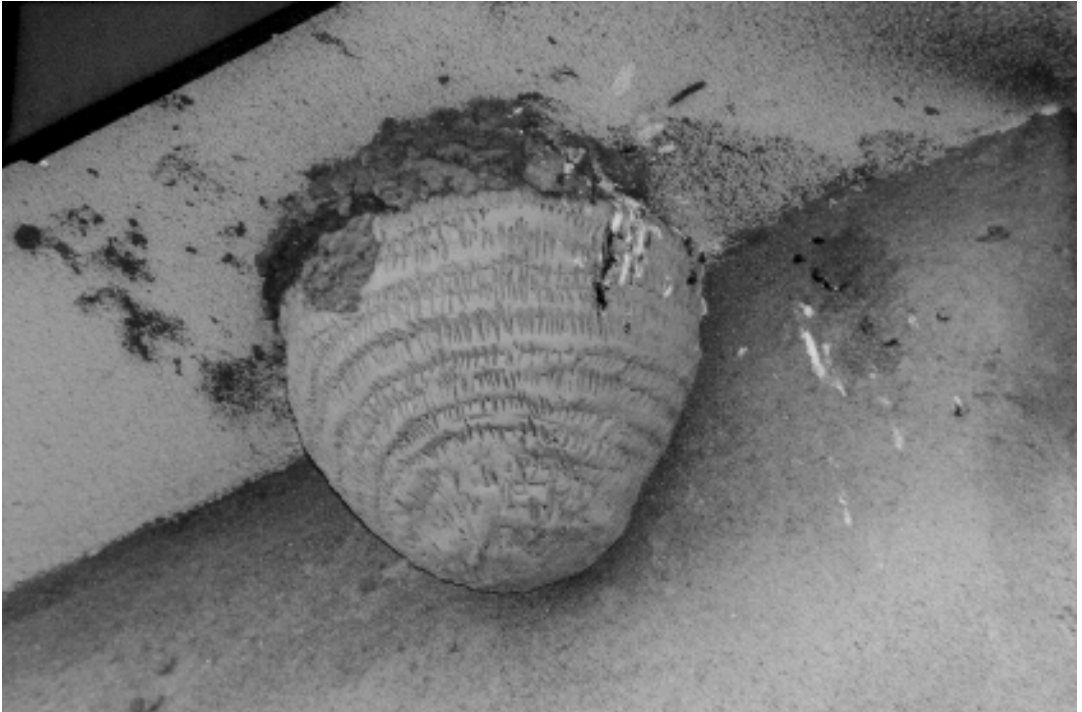
Liisa foreslo at den letteste metoden var den såkalte «pølsemetoden». Det vil si at det legges en ring av kjeramikk-leire med ønsket diameter på en plate. Dette skal bli kanten som skal vende opp mot undersiden av taket. Ved å legge stadig nye ringer av leire på denne vil man så og si bygge seg oppover til bunnen av reirbollen. Underveis passer man på å arbeide sammen ringene slik at det blir et godt hold og ikke risikerer at de sprekker fra hverandre når de tørker.

Mens leiren fremdeles er bløt brukes en tynn spiker eller nål til å merke ut reir-bolleåpningen og denne hullbiten fjernes. Et hull i bakveggen skal tjene til feste for reirbollen når den skal henges opp. Den ble konstruert slik for at en spiker skulle være et tilstrekkelig feste. En plastpose rundt det hele hindrer at det tørker for fort, langsomt blir det fastere og etter en uke kan plastposen åpnes litt.

Etter ennå en uke er det helt tørt og så er det bare å finne et egnet sted å henge det opp. De to kunstige reirene ble festet på murvegg. En spiker ble slått inn og reiret tredd på. Spikerhodet (som går gjennom hullet i bakveggen) vil da sørge for at reiret ikke faller ned. Ved en eventuell ringmerking ville det i følge teorien være mulig å hekte reiret av spikeren, ta det ned, merke ungene og så henge alt trygt på plass igjen. Det ble ikke gjort dette første året av forsiktighetshensyn.

Blir reiret godtatt?

Taksvale kom en helg i mai, og mandagen etter fløy de rundt bygningene på insektjakt. Påfølgende onsdag (13/5-98) ble de kunstige reirene hengt opp: et på vestvendt vegg og et på østvendt vegg. Fredag (15/5) satt to taksvaler i det østvendte av dem som faktisk hang på samme sted som idealreiret! Paret lot til å gå igang med hekkingen ganske umiddelbart. Den eneste forandringen av fasaden de foretok var å kitte igjen den

Det kunstige reiret er tatt i bruk. Svalene har tettet åpningen og laget en ny i nord-nordøstlig retning. Skittstripene markerer den nye åpningen. Foto: Dan Bendixen

ferdiglagde åpningen og tette den vesle sprekken opp mot taket. En liten åpning mot nordøst ble den nye inngangen, også dette i likhet med idealreiret. Kanskje var det samme paret som vendte tilbake? Ennå var det to uker til de første av naboene hadde byggene sine ferdig og kunne skride igang med hekkingen. De nyinnflyttede slapp to ukers iherdig byggeinnsats.

På grunn av arbeidspress fikk vi ikke fulgt opp prosjektet godt nok. Kullstørrelse, ungeproduksjon, tidsbruk og føringsintervaller kunne vært interessant å få klarhet i. Det viktigste var likevel at det fungerte, og ungene kom på vingene.

Klargjøring for neste sesong

Neste punkt i prosjektet blir å ta ned og sjekke hvor godt reirene har klart seg, rense dem og henge dem opp igjen, kanskje plugge åpningen for å unngå at ubudne gjester flytter inn der og ikke fjerne pluggen før svalene kommer tilbake. Reiret behøver strengt tatt ikke henges opp før beboerne kommer. Planene videre blir å lage noen flere reir; noen som skal henges opp på vanlig vis og 1-2 reir som skal fungere som reserver i tilfelle det faller ned reir i hekketiden.

Hvis andre forsøker noe tilsvarende, eller eventuelt har forsøkt; gi oss gjerne tilbakemelding!

Redaksjonelt

Takk til Morten

Morten Viker har gått av som redaktør for Natur i Østfold. Han redigerte tidsskriftet fra nr. 1 1991 til og med nr. 1-2 1997. Han har i denne perioden redigert godt over 800 sider med naturfaglig stoff, vesentlig fra Østfold. Stoffmengden har variert, med 1995 og 1996 som rekordår, hvor det ble publisert henholdsvis 195 og 199 sider. Hvor mye arbeide dette er får man ikke oversikt over før man har prøvd selv. Om Morten nå bruker bare en liten del av all den fritiden han nå har fått frigitt til å komme seg vekk fra skrivebordet og ut i Østfold-naturen, burde det ligge til rette for mange nye artikler fra den kanten i årene framover. Helt fri fra tidsskriftet har han imidlertid ikke klart å bli. Han sitter fortsatt som medlem av redaksjonskomitéen, og medlemmene der vil nok ikke slippe så lett unna framover som de gjorde det med Morten i redaktørstolen.

Mange takk for innsatsen Morten, og vi vil samtidig uttrykke vår glede og tilfredshet med at du fortsatt er med på laget.

Ny redaktør

Ola Martin Wergeland Krog er fra og med 1998 ny redaktør for tidsskriftet. Han er selvstendig næringsdrivende innen biologi og naturforvaltning, og henter mesteparten av inntekten fra kartlegging av vilt og annet biologisk mangfold i Østfold. Etter eget ønske har han tatt over settingen av tidsskriftet fra Christer Jakobsen som bistod Morten med dette i 1997 - takk til Christer for innsatsen.

Redaksjonskomitéen

I tillegg til redaktøren består redaksjonskomitéen av Bjørn Petter Løfall, Morten Viker, og Ingvar Spikkeland. Ingvar Spikkeland vil tre inn fra og med nr. 1 1999. Per Tangen går ut, og takkes herved for innsatsen.

Se første oppslagsside for adresser, telefon og E-post adresser til redaksjonsmedlemmene.

Ny layout

Under mottoet, ny redaktør - ny layout, endres både tidsskriftets format og uttegning fra og med dette nummer. En av grunnene til dette var at det siste formatet ikke passet inn i de små standard A5-tidsskriftsarkivboksene. Vi har nå lagt oss på omtrent samme format som andre små tidsskrifter som Fauna, Svensk Botanisk Tidskrift m.fl.

For å få med den samme stoffmengden har vi gått ned til 10 punkt skrift, og håper at dette ikke skaper for store problemer for de som sliter med sviktende syn.

Natur i Østfold på internett

Det er et mål å legge ut tidsskriftet på internett i framtiden. Dette er imidlertid ressurskrevende, både når det gjelder økonomi, og ikke minst arbeidskraft. Hvis noen av leserne kunne tenke seg å bistå med dette er dere hjertelig velkommen til å bli med på laget. Hvis vi får det til, vil tidsskriftet i første omgang bli lagt ut fortløpende, men det er også et ønske om å kunne legge ut også eldre årganger.

Sett i gang og skriv

Forhåpentligvis uten å ta munnen for full vil vi i framtiden arbeide for å få ut tidsskriftet to ganger om året slik som det hele tiden har vært meningen. Dette er imidlertid både et økonomisk spørsmål, samt et spørsmål om å få inn nok stoff til rett tid. Leserne oppfordres derfor til å sette i gang og skrive. Det behøver ikke være lange vitenskapelige avhandlinger, tvert i mot er det småstykkene som «selger». Med flere habile skribenter i redaksjonskomitéen, skal det bidraget være særdeles slett om vi ikke skal klare å få skikk på det. Siden bladet nå settes på PC, behøver dere heller ikke tenke på at artikkelen skal passe inn i tidsskriftet. Tvert om ser vi helst at manus leveres som en råtekst uten verken fine skrifttyper eller annen pynt. Vi henviser her til forfatterveiledningen bakerst i tidsskriftet.